

De mediërende rol van opvoeding in de relatie tussen moederlijke empathie en externaliserend probleemgedrag in de adolescentie

Masterthesis

Universiteit Utrecht

Masteropleiding Pedagogische Wetenschappen

Masterprogramma Orthopedagogiek

Liselotte van Gansewinkel

3695255

Linda Breeman

Jolien van der Graaff

27-06-2016

Samenvatting

Externaliserend probleemgedrag onder adolescenten kan onder andere leiden tot slechter sociaal functioneren in volwassenheid en hoge maatschappelijke kosten. Verschillende factoren kunnen van invloed zijn op het externaliserend probleemgedrag van adolescenten waaronder empathie van de ouders en opvoeding. In dit kwantitatieve onderzoek onder 243 Nederlandse adolescenten ($M = 12.99$) is door middel van een mediatie analyse met behulp van de syntax van Preacher en Hayes (2008) gekeken of opvoeding, in het bijzonder de mate van support en gedragscontrole van de moeder, een mediërende factor is in de negatieve relatie tussen empathie van de moeder en het externaliserend probleemgedrag van de adolescent. Uit de resultaten blijkt dat, in tegenstelling tot de veronderstelde negatieve relatie tussen empathie van de moeder en externaliserend probleemgedrag, er een positieve relatie tussen beide variabelen is. Zowel support als gedragscontrole zijn geen mediator in deze relatie. Tussen support en externaliserend probleemgedrag bij de adolescent is geen significante relatie gevonden en tussen empathie van de moeder en gedragscontrole ook niet. Concluderend kan gezegd worden dat support en gedragscontrole in de opvoeding geen mediator zijn in de relatie tussen empathie van de moeder en externaliserend probleemgedrag bij de adolescent. Vervolg onderzoek kan aantonen welke factoren wel van invloed zijn op deze relatie.

TREFWOORDEN: moederlijke empathie, externaliserend probleemgedrag, adolescentie, support, gedragscontrole

Abstract

Externalizing problem behavior among adolescents can cause lower social functioning in adulthood and can cost society a lot of money. Multiple factors influence externalizing problem behavior like empathy of the parents and parenting. The aim of this quantitative study among 243 Dutch adolescents ($M = 12.99$) was to examine whether parenting (support and behavioral control) is a mediating factor in the negative relationship between the empathy of the mother and the externalizing problem behavior of the adolescent. The analysis were conducted in the mediation analyses by the syntax of Preacher and Hayes (2008). Contradictive to other studies, this study shows a positive relationship between empathy of the mother and externalizing problem behavior. Support and behavioral control were not mediators in this relationship. There was no relationship between empathy of mother and behavioral control and also the relationship between support and externalizing problem

behavior was not significant. Future studies can show which factors may mediate the relationship between empathy of the mother and externalizing problem behavior.

KEYWORDS: maternal empathy; externalizing problem behavior, support, behavioral control, adolescent

Inleiding

Externaliserend probleemgedrag onder adolescenten kan leiden tot verschillende negatieve gevolgen in de maatschappij en bij de adolescent zelf. In Nederland zijn bijvoorbeeld 30 op de 1000 jongeren verdacht van delinquent gedrag (Van der Laan & Goudriaan, 2015). Dit komt in 2014 neer op 22.640 jongeren. Jeugdcriminaliteit is dan ook een belangrijk thema in de politiek (Van der Laan & Goudriaan, 2015) want deze jeugdcriminaliteit leidt jaarlijks tot hoge kosten. De gehele criminaliteit in Nederland kost jaarlijks ongeveer 26,1 miljard euro waarbij het onduidelijk is hoeveel hiervan kosten zijn voor jeugdcriminaliteit (Kalidien, & Heer-de Lange, 2012). Wel is bekend dat alleen de justitiële jeugdinrichtingen in 2012 274 miljoen euro kostten (Kalidien, & Heer-de Lange, 2012). De overige kosten bestaan onder andere uit therapie (bv Bureau Jeugdzorg), Bureau Halt, Jeugdreclassering, onkosten om rechtsgang en slachtoffervergoeding (Kalidien, & Heer-de Lange, 2012).

Naast maatschappelijke onkosten heeft externaliserend probleemgedrag (EP), in dit onderzoek een overkoepelend begrip voor agressiviteit en delinquentie, in de adolescentie ook negatieve consequenties voor de adolescent zelf (Reef, Diamantopoulou, van Meurs, Verhulst & van der Ende, 2011; Zimmerman, Schütte, Taskinen, & Köller, 2013). Eerder onderzoek wijst uit dat EP in adolescentie onder andere samenhangt met een lager niveau van academisch presteren, minder zelfvertrouwen (Zimmerman et al., 2013), slechter sociaal functioneren tijdens volwassenheid (Bongers, Koot, Van der Ende & Verhulst, 2007) en middelengebruik (King, Iacono, & McGue, 2004; Reef et al., 2011).

Onder andere een harde opvoeding door de ouders kan leiden tot toename van algemene gedragsproblemen bij adolescenten (DeVore & Ginsburg, 2005; zie review McKee, Colletti, Rakow, Jones, & Forehand, 2008; Reitz, Deković & Meijer, 2006), maar ook specifiek tot EP bij de adolescent (Laird, Criss, Pettit, Dodge & Bates, 2008; Patterson, DeBaryshe & Ramsey, 1989; Torrente & Vazsonyi, 2008). Daarnaast kunnen psychosociale factoren van de moeder, zoals weinig empathie (inlevingsvermogen), in de kindertijd leiden tot gedragsproblemen bij het kind (Psychogiou, Daley, Thompson, & Sonuga-Barke, 2008; Walker & Cheng, 2007). Ouders spelen dus een belangrijke rol in het EP van hun kind (Billings, Hauser & Allen, 2008; Moffit, 1993). Verwacht wordt dat opvoeding (support en gedragscontrole) de relatie tussen empathie van de moeder en externaliserend probleemgedrag bij de adolescent (deels) kan verklaren, oftewel er is sprake van een mediatie. In dit onderzoek wordt de volgende onderzoeksvraag beantwoord: Is opvoeding (support en gedragscontrole)

een mediërende factor in de relatie tussen empathie van de moeder en externaliserend probleemgedrag bij de adolescent?

Empathie van de moeder kan in relatie gebracht worden met EP van hun kind, waarbij een hoge mate van empathie bij de moeder leidt tot minder EP bij het kind (Psychogiou et al., 2008). Empathie is het kunnen inleven in anderen en andermans perspectief nemen (Gordon, 2003), zowel cognitief als emotioneel (Farrant, Devine, Maybery & Fletcher, 2011). Hoge mate van empathie bij de moeder is in deze zin een beschermende factor voor probleemgedrag bij het kind. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn dat hoge mate van empathie bij de moeder leidt tot een veiligere hechting (Stern, Borelli & Smiley, 2015), betere empathieontwikkeling bij het kind en een warmere opvoeding (Farrant et al., 2011).

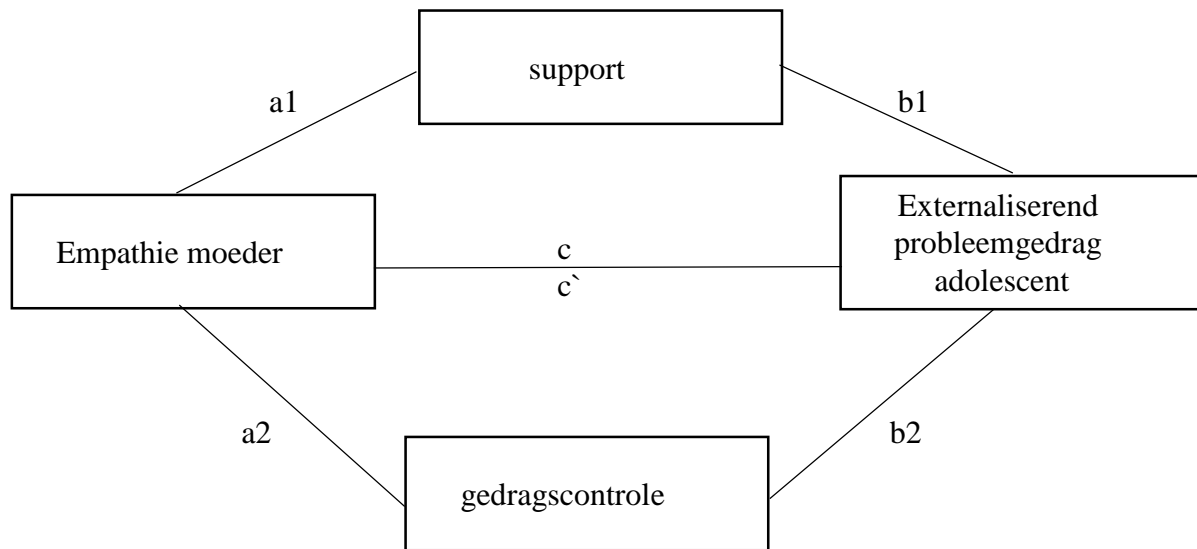
Naast empathie lijkt de mate van support en controle in de opvoeding een rol te spelen in het probleemgedrag van de adolescent (Hoeve, Dubas, Eichelsheim, Van der Laan, Smeenk & Gerris, 2009) waarbij een hoge mate van support en controle een beschermde rol heeft op het EP van de adolescent. Bij support in de opvoeding toont de ouder bijvoorbeeld warmte en affectie en voelt de adolescent zich gewaardeerd (Hoeve et al., 2009). Een hoge mate van support door de ouders is gerelateerd aan minder EP van de adolescent (Jones, Forehand, Rakow, Colletti, McKee, & Zalot, 2008; McKee et al., 2008). Wanneer er in de opvoeding een lage mate van support is, uit dit zich in kille en afwijzende opvoeding (Hoeve et al., 2009). Kinderen die lage mate van support ontvangen lopen risico om een verkeerd beeld van zichzelf en de omgeving te creëren (Hoeve et al., 2009). Daarnaast zorgt weinig support in de opvoeding er mogelijk voor dat het kind moeite heeft met het reguleren van arousal, dit zijn signalen van de hersenen om te reageren, waardoor het kind agressief gedrag vertoont en de consequenties van dit gedrag niet inziet (Jones et al., 2008). De andere dimensie, controle in de opvoeding, is opvoedingsgedrag zoals het monitoren van het kind (Arim, Marshall & Shapka, 2010). Controle kan ingedeeld worden in psychologische controle (controle van het psychische welzijn van het kind door bijvoorbeeld afhankelijkheid en schuldgevoelens) en gedragscontrole (ouders proberen het gedrag van hun kind te reguleren door regels en afspraken, bijvoorbeeld monitoring) (Caron, Weis, Harris & Catron, 2006; Hoeve et al., 2009). In dit onderzoek wordt alleen gekeken naar de factor gedragscontrole (monitoring) in relatie tot empathie van de moeder en EP van de adolescent. Hoge mate van gedragscontrole is gerelateerd aan minder EP bij de adolescent (Arim et al., 2010; Galambos, Barker & Almeida, 2003; McKee et al., 2008; Vieno, Nation, Pastore & Santinello, 2009). Door een hoge mate van gedragscontrole in de opvoeding zijn de ouders beter op de hoogte van de adolescent (Yoo, Feng, & Day, 2013), kunnen zich bij de adolescent vaardigheden als

zelfregulatie en gehoorzaamheid ontwikkelen, en heeft de adolescent minder kansen om delinquent gedrag te vertonen door bijvoorbeeld duidelijk regels van ouders (McKee et al., 2008). Bij een tekort aan gedragscontrole in de opvoeding krijgt de adolescent niet de ervaringen mee waarin emotionele en gedragsmatige controle geleerd kunnen worden (McKee et al., 2008). Dit kan zich uiten in EP. Kortom, de mate van support en gedragscontrole in de opvoeding kunnen invloed hebben op het EP van de adolescent.

Daarnaast is het aannemelijk dat een hoge mate van support en gedragscontrole in de opvoeding wordt beïnvloed door een hoge mate van ouderlijke empathie waardoor de relatie tussen empathie van de moeder en EP (deels) verklaard kan worden door opvoeding (Farrant, et al., 2011). Moeders met een hoge mate van empathie hebben vaak een autoritatieve opvoedingsstijl die bestaat uit een warme en positieve opvoeding of anders gezegd, een hogere mate van support (Farrant et al., 2011; Miklikowska, Duriez & Soenens 2011; zie review Stern et al., 2015) en gedragscontrole in de opvoeding (Pettit, Laird, Dodge, Bates, & Criss, 2001). Moeders met een lagere mate van empathie vinden het moeilijk zich in hun kind te verplaatsen en kunnen agressief en kil gedrag vertonen in de opvoeding van kind. Ouders met een hoge mate van empathie zijn beter op de hoogte van hun kind en kunnen hun kind daardoor beter controleren en volgen (Petit et al., 2001). Een hoge mate van ouderlijke empathie is dus belangrijk voor een warme opvoeding (Gordon, 2003) en een warme opvoeding is gerelateerd aan minder EP bij het kind (Jones et al., 2008; McKee et al., 2008). De relatie tussen mate van empathie van de ouders en het EP van de adolescent lijkt op deze manier via opvoeding (deels) verklaard te kunnen worden, omdat moeders met een hogere mate van empathie vaak een autoritatieve opvoedingsstijl toepassen (hoog support en hoog gedragscontrole) en dit is gerelateerd aan minder EP bij de adolescent.

De hypothesen van dit onderzoek zijn ruimtelijk gepresenteerd in Figuur 1. De volgende hypothesen zijn onderzocht: Er is een negatieve relatie tussen empathie van de moeder en EP van de adolescent (c-pad). Verwacht wordt dat deze relatie gemedieerd wordt door support en gedragscontrole in de opvoeding. Hierbij wordt verwacht dat een hoge mate van empathie van de moeder samenhangt met een hogere mate van support (a1) en een hogere mate van support samenhangt met minder EP (b1). Daarnaast wordt verwacht dat een hogere mate van empathie van de moeder samenhangt met hogere mate van gedragscontrole (a2) en hogere mate van gedragscontrole samenhangt met minder EP (b2). Verwacht wordt dat de relatie tussen empathie van de moeder en EP van de adolescent (deels) verklaard kan worden door support en gedragscontrole (c`).

Figuur 1. *Ruimtelijke presentatie van hypotheses*

Methode

Onderzoeksdesign

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de data van “Research on Adolescent Development and Relations’ (RADAR). Het doel van deze studie is om de normale, maar ook problematische ontwikkeling van jongeren in kaart te brengen. Hiervoor wordt naar de verschillende factoren gekeken die hier invloed op kunnen hebben. RADAR is een prospectieve longitudinale studie waarbij Nederlandse adolescenten van 2006-2012/2013 in zeven jaarlijkse waves gevolgd zijn. In het RADAR onderzoek zijn leerlingen van middelbare scholen in west en midden Nederland geworven. Zij konden aangeven mee te willen doen aan het onderzoek en konden stoppen wanneer zij dat wilden. Voor deelname ontvingen de adolescenten een kleine vergoeding. Naast de adolescenten is ook de omgeving gevolgd, waaronder de ouders.

Populatie

Voor dit onderzoek zijn participanten geselecteerd die aan wave één en wave vier deelnamen aan het onderzoek, waarbij de moeder ook deelnam en waarbij zowel de moeder als de adolescent alle benodigde vragenlijsten voor dit onderzoek ingevuld hebben waardoor er geen missende items waren op de gebruikte vragenlijsten. Deze selectiecriteria leiden ertoe dat voor de meting van opvoeding en empathie van de moeder in de eerste wave de steekproef bestond uit 243 adolescenten met Nederlandse nationaliteit (130 jongens, 112 meisjes en 1 onbekend, $M_{leeftijd} = 12.99$, $SD = .40$) tussen de 11.68 en 14.33 jaar en hun moeder. Voor de meting van EP in de vierde wave is gebruik gemaakt de data van dezelfde 243 adolescenten en hun moeder. Zij zijn op beide tijdstippen gevraagd enkele vragenlijsten in te vullen.

Meetinstrumenten

Empathie moeder: In wave één is met de vragenlijst *Interpersonal Reactivity Index* (IRI) (Davis, 1980) de empathie van de moeder gemeten. De IRI bestaat uit 28 items die gescoord kunnen worden van nul (past absoluut niet bij mij) tot vier (past helemaal bij mij). Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de sub-schalen: perspectief nemen (7 items) en empathische bezorgdheid (7 items). Deze schalen zijn samengenomen in de schaal Empathie van de moeder in dit onderzoek. De vragenlijst is door de moeder ingevuld over haarzelf. De vragenlijst is betrouwbaar en valide bevonden (De Corte, Buysse, Verhofstadt, Roeyers, Ponnet, & Davis, 2007). De Cronbach's alfa van de schaal Empathie in dit onderzoek bedraagt .81.

Externaliserend gedrag adolescent: Tijdens wave vier is EP bij de adolescent gemeten aan de hand van de *Youth Self-Report* (YSR; Verhulst, Van der Ende & Koot, 1997). Deze vragenlijst bestaat uit 30 items waarin onderscheid gemaakt wordt tussen de schalen delinquent gedrag en agressief gedrag. Deze twee schalen zijn in dit onderzoek samengenomen in de schaal: Externaliserend Probleemgedrag. De items kunnen van nul (nooit) tot twee (vaak) gescoord worden. De vragenlijst is door de adolescent over zichzelf ingevuld. De vragenlijst is door de COTAN als goed beoordeeld (Egberink, Janssen & Vermeulen, 1999). De Cronbach's alfa van de schaal Externaliserend probleemgedrag in dit onderzoek bedraagt .88.

Opvoeding: In wave één is bij de adolescent de Nederlandse vertaling van de vragenlijst *Parenting Practices* (PP; Robinson, Mandleco, Olsen, & Hart, 1995) afgenomen om de gedragscontrole van de moeder te meten. Hierbinnen is gebruik gemaakt van de schaal ouderlijke kennis en ouderlijke controle, beide bestaande uit 5 vragen, die gescoord zijn van één (nooit) tot vijf (altijd). Beide schalen zijn samengenomen in de schaal Gedragscontrole in dit onderzoek. De schaal gedragscontrole uit dit onderzoek is betrouwbaar (Cronbach's alfa is .79)

Voor het meten van support in de opvoeding is de vragenlijst *Network of Relations Inventory* (NRI) (Furhman & Buhrmeister, 1985) gebruikt die ingevuld is door de adolescent over de moeder. De schaal Support bestaat uit acht items die van één (weinig tot niet) tot vijf (altijd) gescoord kunnen worden. De Cronbach's alfa bedraagt .75 en is daarmee beschouwd als goed.

Data-analyses

De data is geanalyseerd in *IBM SPSS Statistics 23* (2015). Via multipale regressie analyses zijn de relaties onderzocht tussen empathie van de moeder, EP van de adolescent en

opvoeding (gedragscontrole en support). Voorafgaand aan de multiple regressie analyses zijn de volgende assumpties nagegaan: normaliteit, lineariteit, homoscedasticiteit en onafhankelijkheid van residuen. Door een mediatie analyse met behulp van de syntax van Preacher en Hayes (2008) uit te voeren is gekeken of er sprake is van een mediërende rol van opvoeding in de relatie tussen empathie en EP.

Resultaten

De beschrijvende statistieken van de schalen Empathie, Support, Gedragscontrole en Externaliserend Probleemgedrag zijn weergegeven in Tabel 1. Te zien is dat de spreiding van EP groter is dan de spreiding van de overige drie schalen.

Tabel 1. *Beschrijvende statistieken van de schalen Empathie, Support, Gedragscontrole en EP.*

	N	Min.	Max	<i>M</i>	<i>SD</i>
Empathie	243	20.00	56.00	38.35	5.89
Support	243	2.38	5.00	3.90	0.49
Gedragscontrole	243	4.40	10.01	8.10	1.31
EP	243	0.00	38.00	9.06	7.05

Voorafgaand aan de analyse zijn de assumpties normaliteit, lineariteit, homoscedasticiteit en onafhankelijkheid van residuen nagegaan. Geen enkele assumptie werd geschonden behalve de assumptie van normaliteit (zie bijlage 1), maar gezien de omvang van de steekproef wordt er vanuit gegaan dat de steekproef representatief is. Daarnaast werd door de correlatie tussen de verschillende schalen te meten gekeken of er sprake was van multicollineariteit. Dit houdt in dat de schalen te hoog correleren. De schalen correleren significant, maar er is duidelijk geen sprake van multicollineariteit. De correlaties kunnen worden getypeerd als matige effecten (Cohen, 1992). Tevens geven de *Variance Inflation Factor* (VIF) en *tolerance* ook aan dat er geen sprake is van multicollineariteit (Empathie: *tolerance* = .98, VIF = 1.02; Support: *tolerance* = 0.88, VIF = 1.13; gedragscontrole: *tolerance* = 0.90, VIF = 1.11).

Uiteindelijk zijn meerdere multipelle regressie analyses uitgevoerd om de relatie tussen iedere component van het mediatiemodel te onderzoeken (zie Tabel 3). Ten eerste is er een positieve relatie gevonden tussen Empathie van de moeder en het EP van de adolescent ($b = .18$, $t(243) = 2.32$, $p = .02$). Daarnaast is Empathie positief gerelateerd aan Support ($b = .01$, $t(243) = 2.06$, $p = .04$), maar is de relatie tussen Empathie en Gedragscontrole in de

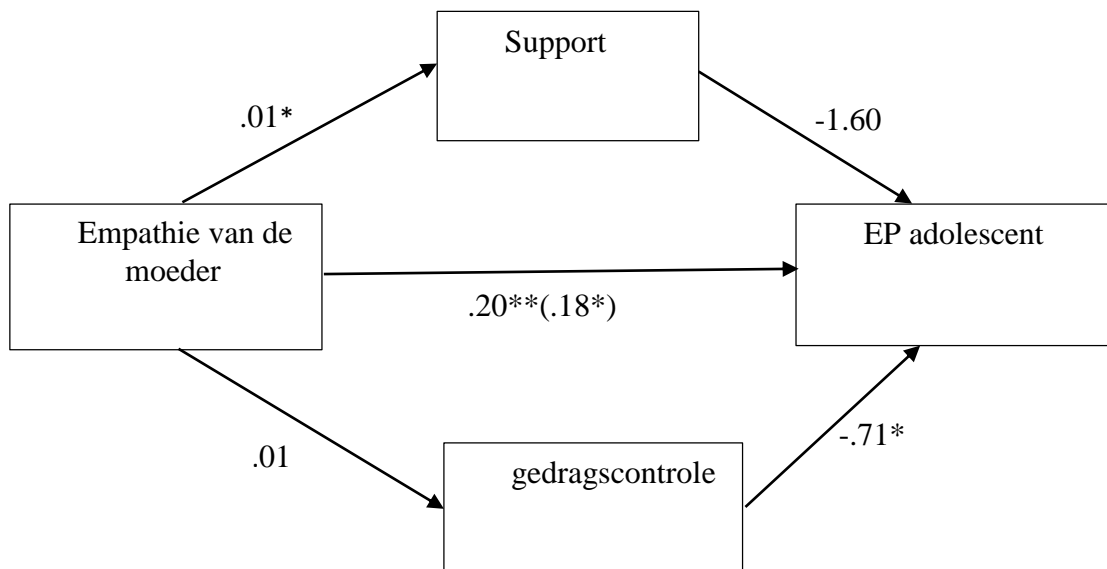
opvoeding ($b = .01, t(243) = .88, p = .54$) niet significant. Wanneer gekeken wordt naar relatie tussen de mediators (Support en Gedragscontrole) en EP blijkt dat er een significante negatieve relatie is tussen Gedragscontrole in opvoeding en EP ($b = -.71, t(243) = -2.02, p = .04$) maar de relatie tussen Support en EP niet significant is ($b = -1.60, t(243) = -1.68, p = .09$). Dit betekent dat zowel Support als Gedragscontrole geen mediators zijn voor de relatie tussen Empathie en EP, omdat voor beide variabelen één deel van de verwachte relatie niet significant is. Het effect van de mediatie analyse ($\beta = .08, t(243) = 2.64, p = .01$) is zwakker dan het effect van de directe relatie tussen Empathie en EP ($\beta = .15$). Deze resultaten laten zien dat er geen sprake is van mediatie.

Tabel 2. *Correlaties tussen de gebruikte schalen.*

	Empathie	Support	Controle
Empathie	1.00		
Support	.13*	1.00	
Gedragscontrole	.04	.27**	1.00
EP	.15*	-.12*	-.15**

* $p < .05$ ** $p < .01$

Figuur 2. *Figuurlijke representatie van de mediatie weergegeven in b's.*

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Noot. Beta's worden weergegeven in tabel 3

Tabel 3. *Resultaten multiële regressie analyses*

	B	SE B	β	T	p
Mediatie support					
Empathie- Support	.01	.01	.13	2.06	.04
Empathie – Gedragscontrole	.01	.01	.05	.61	.54
Support-EP	-1.60	.95	-.11	-1.68	.09
Gedragscontrole-EP	-.70	.35	.13	-2.02	.04
Empathie- EP (c-pad)	.18	.08	.15	2.32	.02
Empathie- EP(c'-pad)	.20	.08	.08	2.64	.01

$R^2 = .06$ en $\Delta R^2 = .05$

Discussie

In dit onderzoek onder 243 Nederlandse adolescenten is gekeken of opvoeding (support en gedragscontrole) een mediërende factor is in de relatie tussen empathie van de moeder en het EP van de adolescent. Verwacht werd dat de relatie tussen empathie van de moeder en EP van de adolescent negatief zou zijn, maar deze relatie bleek positief te zijn in dit onderzoek. Daarnaast werd verwacht dat zowel support als gedragscontrole de relatie tussen empathie en EP deels zouden verklaren (mediatie), maar zowel support als gedragscontrole bleken geen mediator te zijn in deze relatie.

Ten eerste werd er een negatieve relatie tussen empathie van de moeder en EP van de adolescent verwacht. In tegenstelling tot de verwachtingen gebaseerd op het onderzoek van Psychogiou en collega's (2008) is er een positieve relatie tussen deze variabelen gevonden waarbij een hogere mate van empathie bij de moeder gerelateerd is aan meer EP bij de adolescent. Mogelijk kan dit verklaard worden doordat de vragenlijst over empathie gaat over globale empathie (Davis, 1980). Kindgerichte empathie verschilt mogelijk van deze empathie, waarbij kinderen met meer gedragsproblemen minder kindgerichte empathie ontvangen, maar moeder mogelijk wel over globale empathie beschikt (Psychogiou et al., 2008). Ook kunnen andere zaken zoals de ouder-kindrelatie, hechting, psychologische problemen en stress invloed hebben op deze relatie waardoor de relatie positief uitvalt (Psychogiou et al., 2008). In vervolgonderzoek zou gecontroleerd kunnen worden voor variabelen die de relatie mogelijk beïnvloeden waardoor het relatie tussen empathie en opvoeding verhelderd kan worden. Daarnaast kan in vervolgonderzoek gekeken worden of de relatie tussen kindgerichte empathie en externaliserend probleemgedrag verschilt van de gevonden relatie in dit onderzoek.

Ten tweede werd verwacht op basis van onderzoek van Farrant en collega's (2011) dat de mate van empathie van de moeder positief gerelateerd is aan de mate van support in de opvoeding. De resultaten lieten zien dat moeders met meer empathie een hogere mate van support in hun opvoeding gebruiken. Uit voorgaand onderzoek komt naar voren dat dit mogelijk komt doordat zij beter perspectief kunnen nemen en meer sympathie hebben (Soenens, Duriez, Vansteenkiste & Goossens, 2007), waardoor zij de behoefte van hun kind beter aanvoelen en meer warmte in de opvoeding gebruiken. De verwachte negatieve relatie tussen de mate van support en EP van de adolescent bleek echter niet significant te zijn in tegenstelling tot de bevindingen uit voorgaande onderzoeken, zoals bijvoorbeeld het onderzoek van Jones en collega's (2008) en de review van McKee en collega's (2008). Mogelijk kan dit verschil verklaard worden doordat dit onderzoek bij adolescenten is afgenomen. Tijdens de adolescentie neemt de invloed van vrienden toe, waardoor mogelijk positieve effecten van support in de opvoeding door ouders afnemen en de invloed van vrienden op het EP vergroot wordt (Allan, Porter, & McFarland, 2006). Bovendien kunnen de opvoedvaardigheden van de ouders door de tijd heen veranderen, omdat ouders hun opvoeding ook aanpassen aan het gedrag van het kind (Hoeve et al., 2009). In de adolescentie kunnen adolescenten meer externaliserend gedrag gaan vertonen door ontwikkelingen bij de adolescent zoals meer autonomie en invloed van vrienden, waardoor ouders hun opvoedvaardigheden aanpassen aan het (externaliserend) gedrag van hun kind (Galambos et al., 2003). De verschillende meetmomenten voor het meten van support en EP in dit onderzoek maken dat de verandering in opvoedvaardigheden van de moeder niet onderzocht is. Het is aan te bevelen voor toekomstig onderzoek om te kijken of de gevonden relaties in dit onderzoek net zo sterk zijn of veranderen wanneer er gekeken wordt op andere leeftijden, want de correlaties lijken per leeftijd te verschillen (Hoeve et al., 2009). Mogelijk schetst dit een beeld waaruit blijkt op welke leeftijd het best geïntervenieerd kan worden op deze relatie en kan gekeken worden naar de invloed van opvoeding over de jaren heen. Aangezien de relatie tussen support en EP niet significant is, is support in dit onderzoek geen mediërende factor in de relatie van empathie van de moeder en EP van de adolescent. Omdat deze resultaten huidige theorieën en onderzoeken van onder andere Hoeve en collega's (2009) en McKee en collega's (2008) tegen spreken, vraagt deze relatie verder onderzocht te worden, waarbij met name gekeken kan worden of meer support daadwerkelijk gerelateerd is aan minder EP en waar deze verschillende resultaten door verklaard kunnen worden.

Ook is gekeken of de mate van gedragscontrole in de opvoeding een mediërende rol heeft in de relatie tussen empathie van de moeder en EP van de adolescent. Verwacht werd

dat een hogere mate van empathie van de moeder samenhangt met een hogere mate van gedragscontrole in de opvoeding. In tegenstelling tot eerder onderzoek van Pettit en collega's (2001) voeren moeders met een hogere mate van empathie niet significant meer gedragscontrole uit in de opvoeding. Mogelijk kan dit verklaard worden doordat voor de schaal Gedragscontrole de somscore van de schalen ouderlijke kennis en ouderlijke controle gebruikt is. De mate van ouderlijke kennis is niet alleen afhankelijk van het ouder, maar ook afhankelijk van de openheid van het kind (Stattin & Kerr, 2000). Deze ouderlijke kennis meet niet het actieve ouderlijke volgen van het kind, maar de kennis over de activiteiten van het kind op zich (Stattin & Kerr, 2000). Wanneer het kind niet veel deelt met de moeder, scoort de moeder laag op ouderlijke kennis. De mate van ouderlijke kennis wordt deels beïnvloed door (de openheid) van het kind, en dit is niet gerelateerd aan de empathie van de moeder. Hierdoor is het mogelijk dat de algehele relatie tussen empathie van de moeder en gedragscontrole in de opvoeding niet significant uitvalt. Dit kan leiden tot vertekende resultaten. Door ook andere variabelen van gedragscontrole zoals de openheid van het kind te betrekken in vervolgonderzoek kan dit mogelijk ondervangen worden.

De verwachte negatieve relatie tussen gedragscontrole in de opvoeding en EP van de adolescent bleek, in tegenstelling tot de relatie van support en EP, significant te zijn. Wanneer ouders aan hun kind meer regels stellen en meer kennis van het leven van hun kind hebben, is dit gerelateerd aan minder EP bij de adolescent. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat door gedragscontrole de ouders het kind effectieve gedragsregulatie geven en aanleren waarbij de ouders kennis hebben over wat de kinderen doen (Pettit, et al., 2001). De adolescent leert hierdoor te luisteren naar ouders en de maatschappij (Pettit et al., 2001). Ook lijken ouders die een hoge mate van gedragscontrole uitvoeren al vroeg in de opvoeding zicht te hebben op slechte sociale oriëntatie en delinquent gedrag van hun kind. Door goed bij te sturen kan de kans op EP bij de adolescent afnemen (Pettit et al., 2001). De resultaten uit dit onderzoek indiceren dat gedragscontrole in de opvoeding gerelateerd is aan minder EP bij de adolescent. Door ouders van adolescenten die (een grotere kans hebben om) externaliserend probleemgedrag te vertonen een opvoedcursus aan te bieden om de gedragscontrole te verhogen, kan het externaliserend probleemgedrag van de adolescenten afnemen. Doordat ouders meer op de hoogte zijn van het doen en laten van hun kind en duidelijke regels te hanteren, kan (de kans op) externaliserend probleemgedrag verminderen en dit kan leiden tot minder maatschappelijke kosten en minder negatieve gevolgen voor de adolescenten zelf. Gedragscontrole is echter, net als support, geen mediator in de relatie tussen empathie van de

moeder en EP van de adolescent omdat er geen significante relatie is gevonden tussen empathie van de moeder en gedragscontrole.

Sterke kanten en beperkingen

Dit onderzoek kent enkele sterke kanten en beperkingen die in acht genomen moeten worden. Een sterke kant van dit onderzoek is de grote steekproef waardoor de bevindingen kunnen worden gegeneraliseerd voor Nederlandse jongeren. Daarbij is er gebruik gemaakt van betrouwbare en valide meetinstrumenten. Er is bovendien weinig onderzoek gedaan naar de empathie van de moeder en de invloed hiervan op gedragsproblemen, en dit onderzoek is een van de eerste onderzoeken die gekeken heeft naar de mediatie van opvoeding op de relatie tussen empathie van de moeder en EP. Daarnaast zijn er enkele beperkingen in dit onderzoek zoals dat voor het meten van empathie gebruik is gemaakt van een vragenlijst die de globale empathie meet, maar deze kan verschillen van de kindgerichte empathie omdat empathie situatie-specifiek kan zijn (Duan & Hill, 1996). Dit betekent dat de empathie kan verschillen per situatie (Duan & Hill, 1996). Ouders kunnen in het algemeen empathie hebben, maar dit niet naar hun kind toe hebben. Een andere beperking is dat in dit onderzoek gebruik gemaakt is van slechts één variant van controle, namelijk gedragscontrole. Dit kan een vertekend beeld geven van de algehele controle binnen het gezin. Door ook naar psychologische controle te kijken, wordt een completer beeld gecreëerd. Ook zijn er mogelijk andere factoren buiten support en gedragscontrole die ervoor zorgen dat de adolescent EP vertoont zoals hechting, psychologische controle en temperament. Hiervoor is in dit onderzoek niet gecontroleerd, waardoor de resultaten vertekend kunnen zijn. Bovendien is huidig onderzoek alleen onder moeders afgenomen waardoor de invloed van vader op EP van de adolescent buiten beschouwing is gelaten. Ten slotte is externaliserend probleemgedrag op een ander meetmoment gemeten dan empathie, support en gedragscontrole. Hierdoor kunnen ook andere zaken invloed hebben gehad op de relaties zoals vrienden, voorgaand probleemgedrag en gebeurtenissen.

Conclusie

Dit onderzoek draagt bij aan de literatuur over empathie van de moeder en externaliserend probleemgedrag bij adolescenten. Dit onderzoek laat enkele onverwachte uitkomsten zien zoals de gevonden positieve relatie tussen empathie van de moeder en EP van de adolescent. Daarnaast blijken zowel support als gedragscontrole geen mediator te zijn in de relatie tussen empathie van de moeder en EP van de adolescent. Opvoeding is volgens dit onderzoek geen verklarende factor in de relatie tussen empathie van de moeder en externaliserend probleemgedrag van de adolescent. Dit onderzoek wijst uit dat het van belang

is om de gevonden relaties meer te onderzoeken om te kijken hoe deze relaties zich verhouden zodat er heldere theorieën kunnen ontstaan rondom het ontwikkelen of in stand houden van EP en de invloed van ouders hierin. Door deze relaties helder te hebben kan er op tijd geïntervenieerd worden om op deze manier het externaliserend probleemgedrag onder adolescenten en de daarbij horende maatschappelijke kosten te verminderen, en de adolescenten zich beter kunnen ontwikkelen naar de volwassenheid toe.

Referenties

- Allen, J. P., Porter, M. R., & McFarland, F. C. (2006). Leaders and followers in adolescent close friendships: Susceptibility to peer influence as a predictor of risky behavior, friendship instability, and depression. *Development and Psychopathology, 18*, 155-172. doi:10.1017/s0954579406060093
- Arım, R. G., Marshall, S. K., & Shapka, J. D. (2010). A domain-specific approach to adolescent reporting of parental control. *Journal of Adolescence, 33*, 355-366. doi:10.1016/j.adolescence.2009.10.001
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Billins, R. L., Hauser, S. T., & Allen, J. P. (2008). Continuity and change from adolescence to emerging adulthood: Adolescence-limited vs. life-course-persistent profound ego development arrests. *Journal of Youth and Adolescence, 37*, 1178-1192. doi:10.1007/s10964-008-9317-4
- Bonges, I. L., Koot, H. M., van der Ende, J., & Verhulst, F. C. (2008). Predicting young adult social functioning from developmental trajectories of externalizing behaviour. *Psychological Medicine, 38*, 989-999. doi:10.1017/s0033291707002309
- Caron A., Weiss, B., Harris, V., & Catron, T. (2006). Parenting behavior dimensions and child psychopathology: Specificity, task dependency, and interactive relations. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 35*, 34-45. doi:10.1207/s15374424jccp3501_4
- Cohen, J. (1992). Statistical power analysis. *Cambridge University Press, 1*, 98-101. doi:10.1111/1467-8721.ep10768783
- De Corte, K., Buysse, A., Verhofstadt, L. L., Roeyers, H., Ponnet, K., & Davis, M. H. (2007). Measuring empathic tendencies: Reliability and validity of the Dutch version of the Interpersonal Reactivity Index. *Psychologica Belgica, 47*, 235-260. doi:10.5334/pb-47-4-235
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology, 44*, 113-126. doi:10.1037//0022-3514.44.1.113
- DeVore, E. R., & Ginsburg, K. R. (2005). The protective effects of good parenting on adolescents. *Current Opinion in Pediatrics, 17*, 460-465. doi:10.1097/01.mop.0000170514.27649.c9
- Duan, C., & Hill, C. E. (1996). The current state of empathy research. *Journal of Counseling Psychology, 43*, 261-274. doi:10.1037/0022-0167.43.3.261

- Egberink, I. J. L., Janssen, N. A. M., & Vermeulen, C.S.M. (11 mei 2016). COTAN beoordeling 1999, Youth Self Report. Bekeken via www.cotandocumentatie.nl
- Farrant, B. M., Devine, T. A., Maybery, M. T., & Fletcher, J. (2012). Empathy, perspective taking and prosocial behaviour: The importance of parenting practices. *Infant and Child Development, 21*, 175-188. doi:10.1002/icd.740
- Furman, W. & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the personal relationships in their social networks. *Developmental Psychology, 21*, 1016-1022. doi:10.1037//0012-1649.21.6.1016
- Galambos, N. L., Barker, E. T., & Almeida, D. M. (2003). Parents do matter: Trajectories of change in externalizing and internalizing problems in early adolescence. *Child Development, 74*, 578-594. doi:10.1111/1467-8624.7402017
- Gordon, M. (2003). Roots of empathy: Responsive parenting, caring societies. *The Keio Journal of Medicine, 52*, 236-243. doi:10.2302/kjm.52.236
- Hoeve, M., Dubas, J. S., Eichelsheim, V. I., Van der Laan, P. H., Smeenk, W., & Gerris, J. R. (2009). The relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology, 37*, 749-775. doi:10.1007/s10802-009-9310-8
- IBM Corp. (2015). *IBM SPSS Statistics for Windows, Version 23.0*. Armonk, NY: IBM Corp.
- Jones, D. J., Forehand, R., Rakow, A., Colletti, C. J., McKee, L., & Zalot, A. (2008). The specificity of maternal parenting behavior and child adjustment difficulties: A study of inner-city African American families. *Journal of Family Psychology, 22*, 181-192. doi:10.1037/0893-3200.22.2.181
- Kalidien, S., N., & Heer-de Lange, N., E. (2012). *Kosten van criminaliteit. In Criminaliteit en rechtshandhaving 2012*. Den Haag: WODC
- King, . M., Iacono, W. G., & McGue, M. (2004). Childhood externalizing and internalizing psychopathology in the prediction of early substance use. *Addiction, 99*, 1548-1559. doi:10.1111/j.1360-0443.2004.00893.x
- Laan, A., M., Van der., & Goudriaan, H. (2015). *Monitor Jeugdcriminaliteit*. Den Haag: WODC
- Laird R. D., Criss, M. M., Pettit, G. S., Dodge, K. A., & Bates, J. E. (2008). Parents' monitoring knowledge attenuates the link between antisocial friends and adolescent delinquent behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology, 36*, 299-310. doi:10.1007/s10802-007-9178-4

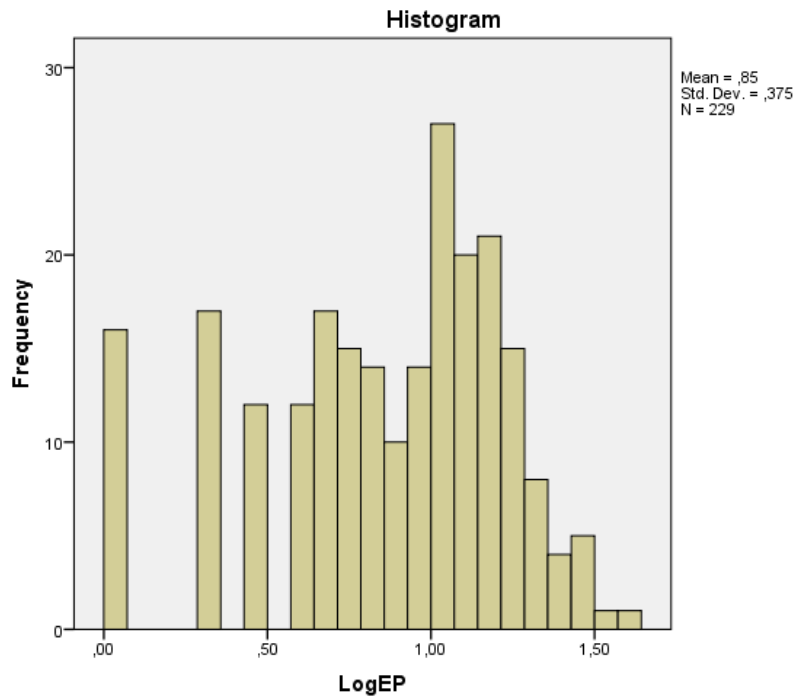
- McKee, L., Colletti, C., Rakow, A., Jones, D. J., & Forehand, R. (2008). Parenting and child externalizing behaviors: Are the associations specific or diffuse? *Aggression and Violent Behavior, 13*, 201-215. doi:10.1016/j.avb.2008.03.005
- Miklikowska, M., Duriez, B., & Soenens, B. (2011). Family roots of empathy-related characteristics: The role of perceived maternal and paternal need support in adolescence. *Developmental Psychology, 47*, 1342-1352. doi:10.1037/a0024726
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review, 100*, 674-701. doi:10.1037//0033-295x.100.4.674
- Patterson, G. R., DeBaryshe, B. D., & Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist, 44*, 329-335. doi:10.1037/0003-066x.44.2.329
- Pettit, G. S., Laird, R. D., Dodge, K. A., Bates, J. E., & Criss, M. M. (2001). Antecedents and behavior-problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence. *Child Development, 72*, 583-598. doi:10.1111/1467-8624.00298
- Preacher, K. J. & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers, 36*, 717-731. doi:10.3758/BF03206553
- Preacher, K. J. & Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods, 40*, 879-891. doi:10.3758/BRM.40.3.879
- Psychogiou, L., Daley, D., Thompson, M. J., & Sonuga-Barke, E. J. (2008). Parenting empathy: Associations with dimensions of parent and child psychopathology. *British Journal of Developmental Psychology, 26*, 221-232. doi:10.1348/02615100x238582
- Reef, J., Diamantopoulou, S., van Meurs, I., Verhulst, F. C., & van der Ende, J. (2011). Developmental trajectories of child to adolescent externalizing behavior and adult DSM-IV disorder: Results of a 24-year longitudinal study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 46*, 1233-1241. doi:10.1007/s00127-010-0297-9
- Reitz, E., Deković, M., & Meijer, A. M. (2006). Relations between parenting and externalizing and internalizing problem behaviour in early adolescence: Child behaviour as moderator and predictor. *Journal of Adolescence, 29*, 419-436. doi:10.1016/j.adolescence.2005.08.003

- Robinson, C. C., Mandleco, B. Olsen, S. F., & Hart, C. H. (1995). Authoritative, authoritarian, and permissive parenting practices: Development of a new measure. *Psychological Reports, 77*, 819-830. doi:10.2466/pr0.1995.77.3.819
- Soenens, B., Duriez, B., Vansteenkiste, M., & Goossens, L. (2007). The intergenerational transmission of empathy-related responding in adolescence: The role of maternal support. *Personality and Social Psychology Bulletin, 33*, 299-311. doi:10.1177/0146167206296300
- Stattin H., & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development, 71*, 1072-1085. doi:10.1111/1467-8624.00210
- Stern, J. A., Borelli, J. L., & Smiley, P. A. (2015). Assessing parental empathy: A role for empathy in child attachment. *Attachment & Human Development, 17*, 1-22. doi:10.1080/14616734.2014.969749
- Torrente, G., & Vazsonyi, A. T. (2008). Brief Report: The salience of the family in antisocial and delinquent behaviors among spanish adolescents. *The Journal of Genetic Psychology, 169*, 187-198. doi:10.3200/gntp.169.2.187-198
- Verhulst, F.C., Ende, J. van der, & Koot, H.M. (1997). *Handleiding voor de Youth Self-Report (YSR)*. Rotterdam: Sophia Kinderziekenhuis / Erasmus MC.
- Vieno, A., Nation, M., Pastore, M., & Santinello, M. (2009). Parenting and antisocial behavior: A model of the relationship between adolescent self-disclosure, parental closeness, parental control, and adolescent antisocial behavior. *Developmental Psychology, 45*, 1509. doi:10.1037/a0016929
- Walker, L. O., & Cheng, C. Y. (2007). Maternal Empathy, self-confidence, and stress as antecedents of preschool children's behavior problems. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing, 12*, 93-104. doi:10.1111/j.1744-6155.2005.00098.x
- Yoo, H., Feng, X., & Day, R. D. (2013). Adolescents' empathy and prosocial behavior in the family context: A longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence, 42*, 1858-1872. doi:10.1007/s10964-012-9900-6
- Zimmermann, F., Schütte, K., Taskinen, P., & Köller, O. (2013). Reciprocal effects between adolescent externalizing problems and measures of achievement. *Journal of Educational Psychology, 105*, 747-761. doi:10.1037/a0032793

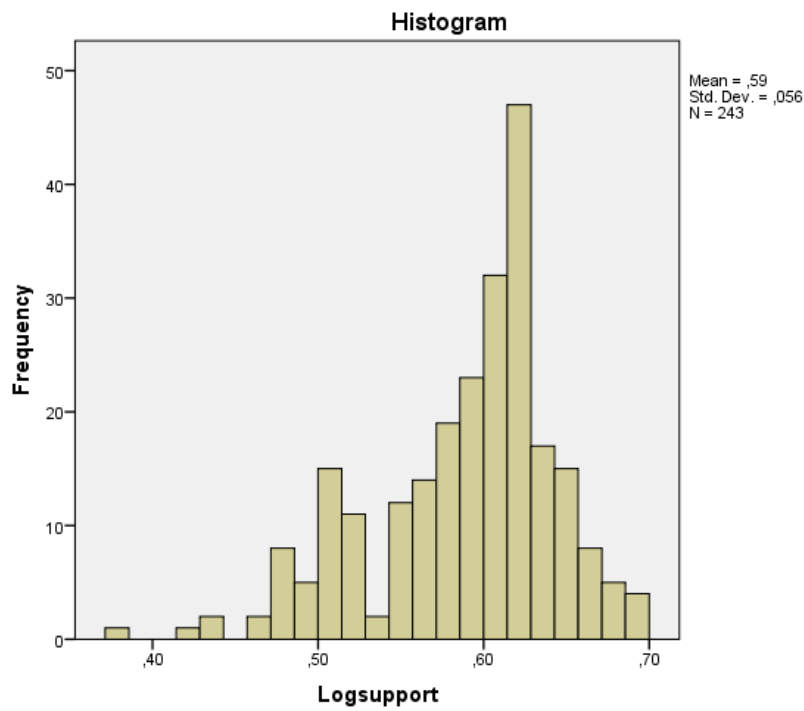
Bijlage 1

Assumptie van normaliteit (grafiek en tabel)

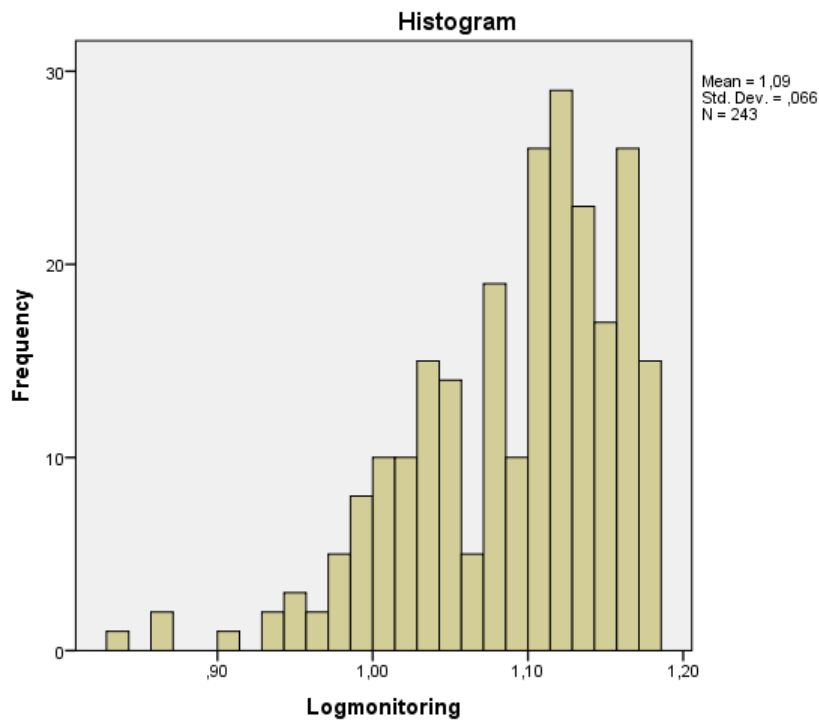
Normaliteit externaliserend gedrag

Normaliteit Support

Normaliteit Gedragscontrole

Tabel 4. *Skewness en Kurtosis voor de afhankelijke variabele*

	Skewness	Kurtosis
Externaliserend probleemgedrag	-.69	-.10
Support	-.70	.47
Gedragscontrole	-.97	.87